

25 jaar Zoogdierenwerkgroep NHGL

Frans Coolen, La Fontainestraat 43, 5924 AX Venlo

In 2005 bestond de Zoogdierenwerkgroep van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg 25 jaar. Een goed moment om terug te kijken op de ontstaansgeschiedenis en de ontwikkeling van de werkgroep tot nu toe. Als informatiebron is daarbij in belangrijke mate gebruik gemaakt van beschikbare documentatie zoals werkgroepverslagen, het mededelingenblad van de Zoogdierenwerkgroep en mededelingen in het Natuurhistorisch Maandblad.

DE OPRICHTING

Het onderzoek naar de verspreiding van zoogdieren in Limburg krijgt in 1980 een stevige impuls bij het van start gaan van de Zoogdierenwerkgroep van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Tot midden jaren zeventig vond verspreidingsonderzoek vooral op professionele basis plaats. Op initiatief van Huub Gilissen, destijds secretaris van het Genootschap, komen diverse studiegroepen tot stand. Hiermee werd een gedegen organisatorische basis gelegd voor gecoördineerde onderzoeksactiviteiten.

In het novembernummer van het Maandblad van 1979 verschijnt een korte oproep van Jo Austen om medewerking te verlenen aan de Werkgroep 'Zoogdieren' i.o. Als belangrijke argumentatie daarvoor noemt hij de sterke achteruitgang van de zoogdieren in Limburg, met de vergiftiging van Das (*Meles meles*) en Steenmarter (*Martes foina*) door bestrijdingsmiddelen als voorbeeld.

Op zaterdag 8 maart 1980 vindt de eerste contactbijeenkomst plaats bij het lid Jef Wanders in Gronsvelt. Tijdens deze bijeenkomst wordt de doelstelling van de werkgroep geformuleerd: "het verzamelen van gegevens over verspreiding, habitat en leefwijze van de in Limburg voorkomende zoogdieren; dit door het coördineren van waarnemingen, het verrichten van inventarisaties en literatuurstudie en het in stand houden van goede contacten met andere belangengroepen waardoor een eventueel daadwerkelijk en noodzakelijk ingrijpen mogelijk blijft" (ANONYMUS, 1980). Ook hieruit blijkt dat de bedreiging en bescherming van de zoogdieren belangrijke drijfveren zijn. Behalve aan Das en Steenmarter, besluit men aandacht te besteden aan Hamster (*Cricetus cricetus*), Eikelmuis (*Eliomys quercinus*), Hazelmuis (*Muscardinus avellanarius*) en Boommarter (*Martes martes*), temeer daar destijds geen verspreidingsgegevens van deze soorten bekend waren. Iedereen realiseert zich dat een goed waarnemingsstelsel nodig is. Er wordt een waarnemingsformulier op briefkaartformaat ontworpen, analoog aan dat van andere studiegroepen. Ton Lenders schrijft een handleiding met uitleg van de te gebruiken codes die noodzakelijk zijn om de gegevens in de computer op te slaan. Bij het houden van inventarisaties gaat men zich richten op bedreigde gebieden. Men neemt zich voor regelmatig excursies te organiseren.

Jo Austen wordt de eerste voorzitter van de werkgroep. Medio 1980 bestaat de werkgroep uit 20 actieve leden. Anderhalf jaar later is het ledenaantal gestegen tot 39.

Jo Austen wordt al snel opgevolgd door Freek van Westreenen. Later zal Willem Vergoossen ruim tien jaar de functie van voorzitter vervullen. Daarna nemen achtereenvolgens Ed Gubbels, Ton Lenders en Frans Coolen deze rol over.

ACTIVITEITEN

De werkgroep kent een voortvarend begin. Er worden excursies georganiseerd, sommige meerdaags, zoals naar Eijsden. Er zijn lezingen over de Hamster, de Beverrat (*Myocastor coypus*), de Das, de Jachtwet, het determineren van vleermuizen en het pluizen van braakballen. In het Maandblad verschijnt een verslag van een Hamsterinventarisatie op en rond de Graetheide, waar een kleine populatie wordt aangetroffen (PELZERS, 1981). Samen met de Zoogdierverseniging VZZ wordt een hamsterinventarisatieweekend georganiseerd op het Linnerveld. Willem Vergoossen plaatst een oproep voor waarnemingen van de Wasbeer (*Procyon lotor*) in Limburg (VERGOOSSEN, 1982).

In de werkgroepbijeenkomsten begint men veel aandacht te besteden aan het stimuleren van het inzenden van waarnemingen. Op 28 maart 1981 vindt een startbijeenkomst voor het inventariseren plaats. Een maand later wordt een overzicht gepresenteerd van de binnengekomen inventarisatiegegevens. Het (papieren) archief vindt zijn weg naar het Natuurhistorisch Museum te Maastricht, waar het voor alle leden makkelijk bereikbaar is.

De werkgroep besteedt veel aandacht aan externe relaties. Zo legt en onderhoudt men contacten met Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer en de Zoogdierverseniging VZZ. De werkgroep sluit zich aan bij de Landelijke Contactgroep Zoogdierinventarisaties, die de realisatie coördineert van de Atlas van de Nederlandse Zoogdieren. Deze atlas zal in 1992 verschijnen (BROEKHUIZEN *et al.*, 1992).

De werkgroep heeft niet alleen oog voor de actuele verspreiding van zoogdieren in Limburg. Het voorkomen van zoogdieren in vroegere tijden krijgt ook aandacht. In april 1982 verschijnt een fotografische heruitgave van een serie artikelen uit 1928 en 1929 van de oprichter van het Genootschap, rector Jos. Cremers, over in het wild voorkomende zoogdieren in Limburg (CREMERS, 1982).

FIGUUR 1
'Mededelingen van de Zoogdierenwerkgroep' vormde in de beginperiode van de Zoogdierenwerkgroep een belangrijke stimulerende rol.

MEDEDELINGENBLAD

Om de contacten met de leden te verstevigen, besluit het werkgroepbestuur een periodiek met schriftelijke mededelingen te laten verschijnen. Het eerste nummer verschijnt medio 1982 onder de titel 'Mededelingen van de Zoogdierenwerkgroep' [figuur 1]. De gelegenheid wordt hierin ten volle benut om het waarnemingenarchief, compleet met beheerder Bart Knols, onder de aandacht te brengen. In het eerste nummer wordt gemeld dat het tot dan toe ontvangen aantal waarnemingskaarten 2500 bedraagt. Tevens lezen we dat de Zoogdierenwerkgroep afspraken maakt met de Studiegroep Onderaardse Kalksteengroeven (SOK) over het bestuderen van vleermuizen. Deze soortgroep geniet de warme belangstelling van beide studiegroepen. Afgesproken wordt dat de SOK de ondergrondse waarnemingen coördineert, terwijl de Zoogdierenwerkgroep de belangen van vleermuisonderzoek namens het Genootschap behartigt [figuur 2 en 3]. Verder blijkt dat niet alle excursies van de werkgroep even druk bezocht worden. De werkgroepvoorzitter richt een 'dankwoord' aan alle leden die deelnemen aan de Wormdal-excursie waarbij de organisator Ton Lenders de enige aanwezige was!

Het contactblad is een leven van wisselend succes beschoren. In 1983 verschijnt er geen periodiek. In 1984 verschijnen vier nummers. De reeks in dat jaar wordt beschouwd als de eerste jaargang, gezien de aanduiding op de voorpagina. In het blad staan onder andere excursieverslagen, literatuurbesprekingen, verspreidingsgegevens, aankondigingen en korte mededelingen. Er zullen tot 1993 tien jaargangen verschijnen, de laatste drie onder de naam 'De Hamster'. Vaak verschijnt er maar één nummer per jaar. In menig voorwoord roept de redactie indringend op tot het aanleveren van bijdragen, maar daar wordt klaarblijkelijk slechts mondjesmaat gehoor aan gegeven. In nummer 1 van 1993 verschijnt een laatste dringende oproep voor kopij onder de dreiging ermee te stoppen. Daarop valt het doek. Uiteindelijk zijn het maar een handjevol mensen geweest die een groot gedeelte van de inhoud hebben verzorgd, waaronder Jan Weertz, Willem Vergoossen, Steven Jansen en Leo Backbier. Ondanks de nu en dan moeizame totstandkoming, heeft het contactblad goed bijgedragen aan het functioneren van de Zoogdierenwerkgroep gedurende de eerste helft van zijn 25-jarig bestaan.

WAARNEMINGENARCHIEF

Het waarnemingenarchief speelt een centrale rol in de werkgroep. Het gebruik ervan wordt gereguleerd. Als eerste toepassingsvoorbeeld worden de waarnemingen van de Egel (*Erinaceus europaeus*) uitgewerkt. Bart Knols publiceert het verspreidingskaartje van de Egel in het meinummer van het Maandblad van 1982 (KNOLS, 1982). Het plan ontstaat om een verspreidingsatlas te maken van alle in Limburg voorkomende zoogdieren. De publieke melding daarvan doet Walter van der Coelen in het septembernummer van het Maandblad van 1984. Hij roept op om nog meer waarnemingen in te zenden. Met name de verspreiding van enkele algemene soorten zoals de Huismuis (*Mus domesticus*) is nog onvoldoende bekend. Batdetectors worden aangeschaft om het waarnemen van vleermuizen te faciliteren.

Met het inzamelen van de waarnemingen voor de atlas wordt op 1 januari 1986 gestopt. De zogenaamde Eerste Inventarisatieronde van Limburg is hiermee geëindigd. In de loop van 1986 verschijnt de atlas onder de naam 'Zoogdieren in Limburg', met als ondertitel:

FIGUUR 2

Leden van de Zoogdierenwerkgroep bereiden zich voor op de groeventelling van vleermuizen in de winter van 1991/1992 (foto: T. Starholm).

'een voorlopig verslag' (VERGOOSSEN & VAN DER COELEN, 1986). Het is een bescheiden uitgevoerd, maar degelijk stuk werk van ruim 162 pagina's waarin 10.000 waarnemingen zijn verwerkt. Voor 62 soorten is een beschrijving gegeven, evenals een korte analyse van het voorkomen in Nederland en Limburg. De verspreiding van de soorten wordt met eenvoudige kaartjes gepresenteerd op uurhokniveau. In de inleiding laten de samenstellers Willem Vergoossen en Walter van der Coelen zich kritisch uit over de representativiteit van de weergegeven waarnemingen. Veel gebieden blijken slechts oppervlakkig te zijn geïnventariseerd en niet alle waarnemers waren even deskundig. De voorzichtige conclusie luidt dat in noordelijk Limburg nog veel veldwerk noodzakelijk is, maar dat voor overig Limburg de geconstateerde aantallen en het verwachtingspatroon goed overeenkomen. Wel wordt een sterk waarnemerseffect geconstateerd: de meeste soorten worden aangetroffen waar de fanatiekste waarnemers wonen. In Lutra, het tijdschrift van de Zoogdierverseniging VZZ verschijnt eind 1986 een positief kritische recensie van de atlas (HOEKSTRA, 1986).

Met ingang van 1 januari 1986 wordt gestart met de Tweede Inventarisatieronde in Limburg. De doelstelling is ambitieus. In 1990 moet de definitieve atlas klaar zijn. Het streven is om de verspreiding van zoogdieren op kilometerhokniveau in kaart te brengen. Dit betekent een verfijning van het onderzoekspatroon met een factor 25. Er is dus veel werk te verzetten.

Ongetwijfeld vormt de deelname aan het project van de landelijke zoogdieratlas daarbij een goede stimulans. Om beter aan te sluiten bij de nieuwe doelstelling wordt een nieuwe waarnemingskaart met toelichtingsboekje gemaakt.

In december 1988 is er een dreigende achterstand bij de verwerking van de waarnemingen ten behoeve van de atlas: 25.000 waarnemingsformulieren moeten nog worden ingevoerd. De verschijning van de atlas wordt nu verwacht rond 1991. Het verzamelen en verwerken van waarnemingen blijft echter langzaam verlopen. In

FIGUUR 3

Jos Cobben tijdens de wintertelling van vleermuizen in 1991/1992, vergezeld door een Noorse collega vleermuisonderzoekster (foto: L. Verheggen).

1993 wordt de uitgave van de atlas gepland op medio 1996 en wordt een interim-atlas aangekondigd om de vele witte vlekken zichtbaar te maken.

ZOOGDIERBESCHERMING

De betrokkenheid van de Zoogdierenwerkgroep bij beheer- en beschermingsvraagstellingen is tot de tweede helft van de tachtiger jaren van de vorige eeuw vrij beperkt gebleven. De meeste georganiseerde activiteiten betreffen excursies, inventarisatieweekenden en lezingen. Wel is de Zoogdierenwerkgroep inmiddels goed bekend als instantie die over zoogdierkennis en informatie beschikt. Dit blijkt onder andere in april 1987 uit een formeel verzoek van het Ministerie van Landbouw en Visserij om inventarisatiegegevens beschikbaar te stellen over zoogdieren op het Centraal Plateau, het gebied tussen Beek, Nuth, Valkenbug en Meerssen. Hiervoor bestaan grootschalige landinrichtingsplannen waarbij men rekening wil houden met de belangen van natuur en landschap. Aan het verzoek wordt gehoor gegeven. In de zomer van 1987 wordt een zoogdierinventarisatie van het Centraal Plateau georganiseerd.

In 1987 verschijnt ook een RIN-rapport over het Wild zwijn (*Sus scrofa*) in het Meinweggebied ter onderbouwing van beheersmaatregelen (GROOT BRUINDERINK *et al.*, 1987). Daarin staan zoveel onjuistheden, onder andere veel te hoge aantalschattingen, dat de Zoogdierenwerkgroep besluit te reageren. Een brief met een groot aantal opmerkingen wordt door het Rijksinstituut voor Natuurbeheer beantwoord met een gedetailleerde schriftelijke reactie. De actie van de werkgroep heeft succes. Op grond van hun inbreng wordt een aantal beheersadviezen aangepast.

De Zoogdierenwerkgroep is later ook bij andere beschermingsactiviteiten betrokken. Toch heeft het accent altijd gelegen op zoogdieronderzoek, met name het verspreidingsonderzoek van zoogdieren in Limburg, waarmee direct en indirect een belangrijke bijdrage is geleverd aan de zoogdierbescherming.

STAGNATIE EN DOORSTART

In de tweede helft van de negentiger jaren maakt de Zoogdierenwerkgroep een moeilijke periode door. Er zijn binnen de werkgroep veel verschillen van inzicht en mening, zoals over het voorkomen van lynx (*Lynx lynx*) en Otter (*Lutra lutra*) in Limburg. Veel meningsverschillen blijken niet te overbruggen. Dit heeft stagnatie van de activiteiten tot gevolg. De werkgroep lijdt een kwijnend bestaan. Een nieuwe impuls ontstaat wanneer van de Provincie Limburg het verzoek komt een zoogdieratlas te realiseren. Gestimuleerd door Ludy Verheggen en Reinier Akkermans pakken de Zoogdiervereeniging VZZ en de Zoogdierenwerkgroep dit gezamenlijk aan. Begin 2004 is het atlasproject (weer) van start gegaan, ondersteund door nieuwe activiteiten van de werkgroep zoals het organiseren van cursussen voor het waarnemen van zoogdieren. Een belangrijk tussenresultaat is het verschijnen van de werkatlas in april 2005 (HUIZENGA *et al.*, 2005). De witte vlekken die daarin zichtbaar zijn, waarborgen dat er voor de werkgroep nog behoorlijk wat (veld)werk aan de winkel is. Het concrete vooruitzicht dat na het 25-jarig bestaan van de Zoogdierenwerkgroep het resultaat van de waarnemingsactiviteiten letterlijk zichtbaar wordt, zal hierbij voor veel werkgroepleden een stimulant zijn.

De Zoogdierenwerkgroep kan terugkijken op een turbulente en rijke historie. Veel enthousiaste veldonderzoekers hebben daar een rol in gespeeld. Het onderzoek heeft, hoewel wisselend van intensiteit, altijd op een hoog niveau gestaan, en dat is nog steeds zo. Zelfs buiten de provincie hebben het onderzoek en de onderzoekers bekendheid gekregen. In het bijzonder dient hier Leo Backbier genoemd te worden, die in 2003 helaas is overleden. Leo was een autoriteit op Europees niveau. Zijn bijdrage kan symbool staan voor wat de Zoogdierenwerkgroep de komende jaren wil gaan bereiken. Er is goede hoop dat dit lukt, vooral nu we constateren dat een aantal jonge talentvolle mensen zich bij de werkgroep hebben aangesloten en initiatiefvol aan de slag zijn gegaan met veldonderzoek.

Summary

TWENTY-FIFTH ANNIVERSARY OF THE NHGL MAMMALS STUDY GROUP

This article briefly outlines the history of the mammals study group (Zoogdierenwerkgroep) of the Natuurhistorisch Genootschap in Limburg (NHGL) since its foundation in 1980. The study group has promoted field research on mammals in Limburg by initiating a wide variety of activities, such as excursions, lectures and a journal. By designing a recording form for observational data and creating a database of observations, the mammal study group has initiated and facilitated the structured and permanent investigation of the distribution of mammals in Limburg, which has led to a provisional atlas being compiled in 1986. After a decline in the group's activities during the second half of the 1990s, its efforts

have now been revived, the intention being to publish a detailed atlas in the near future.

Literatuur

- ANONYMUS, 1980. De zoogdierenwerkgroep van het Natuurhistorisch Genootschap. *Natuurhistorisch Maandblad* 69 (10):194-195.
- BROEKHUIZEN, S., B. HOEKSTRA, V. VAN LAAR, C. SMEENK & J.B.M. THISSEN, 1992. Atlas van de Nederlandse Zoogdieren. Stichting Uitgeverij Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, Utrecht.
- CREMERS, J., 1982. Beredeneerde voorlopige lijst der in Limburg in 't wild voorkomende zoogdieren. Fotografische heruitgave van een serie artikelen uit het *Natuurhistorisch Maandblad* van 1928 en 1929. *Natuurhistorisch Genootschap in Limburg*, Maastricht.
- GROOT BRUINDERINK, G., D. KLOEG & J. WOLKERS, 1987. Het beheer van de wilde zwijnen in het

Meinweggebied (Limburg). RIN-rapport 87/8. Rijksinstituut voor Natuurbeheer, Arnhem.

- HOEKSTRA, B., 1986. Boekaankondiging Zoogdieren in Limburg. *Lutra* 1986 (4):9.
- HUIZENGA, N., L. VERHEGGEN & R. AKKERMANS, 2005. Werkatlas Zoogdieren in Limburg. Inventarisatiegegevens periode 1970-2004. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Roermond.
- KNOLS, B., 1982. Voorlopige verspreiding van de Egel (*Erinaceus europaeus* L.). *Natuurhistorisch Maandblad* 71 (5):102-103.
- PELZERS, E., 1981. Hamsters (*Cricetus cricetus* (L.)) op de Graetheide. *Natuurhistorisch Maandblad* 70 (10):164.
- VERGOOSSEN, W., 1982. De Wasbeer (*Procyon lotor*) in Limburg. Een oproep. *Natuurhistorisch Maandblad* 71 (3):65-66.
- VERGOOSSEN, W. & W. VAN DER COELEN, 1986. Zoogdieren in Limburg. Een voorlopig verslag. Zoogdierenwerkgroep van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Maastricht.